

Lavendel indgik som en fast bestanddel i potpourrikrukkens indhold. Dansk Folkemuseum, Brede.

(17) 398 1806,551; 531b 1829,147; 305 25; 128 30; 549 176; 250b 39 (Horns h. o.1820); (18) 358 28f; (19) 182 3.1,1805,83f; 398 1806, 551; (20) 380 nr. 47,1946; (21) 296 52,1935,90; 227 1938,894; 780 24/1 1939; 455 8/7 1939; Schou-brochure 1943.

ANDEN ANVENDELSE

Gnides kuben med lavendel, søger bisværn hurtigt i den (1798; 1). I Sønderjylland drikkes te af lavendel (begyndelsen 1800-t; 2). Lavendel indgår nu i bl.a. saucer til skråtobak (3).

Til fastelavn pyntes skinken med lavendel (Magleby Møn; 4), og ved legildet efter høst pynter pigerne de unge karles hatte med en buket lavendel dekoreret med bogguld (Falster o. 1800; 5).

Hvor lavendelen trives, råder konen i huset (VMøn; 6).

LITTERATUR: (1) 451b 51; (2) 488g 4,93; (3) 599b 2,63; (4) 830 5,1886,54; (5) 57b 2,1806,826; (6) 107 1944.

POESI

Om somrens bål, hvor før gik fuglestøj, · der bølger nu lavendlers svage røg *Harald H. Lund* (1). Se, tigersommerfugle, · hvor de hidsigt gule svinger · gennem lilla røg, som ulmer · i en blå lavendelhæk! *Tom Kristensen* (2); lavendlernes hæk er en fredfyldt duftende flod · med insekter som langfra lysende små lanterner *Ole Wivel* (3), over den blå lavendelhæk, som svinger · sit bløde himmelbryn ved verdens ende *Valdemar Rørdam* (4). Og jeg vil synge om dine øjne · – blå som lavendler *Aage Matthison-Hansen* (5); en lysplet strejfer din hals så smal, · lavendelvandsduft er om hårets fald (a), bøj dig mod spejlet du finder en verden · blå som en drøm om lavendler (b) *Hans Hartvig Seedorff* (6).

Kai Hoffmann, Lavendlerne (7); K. L. Kristensen, Lavendelgangen (8).

LITTERATUR: (1) 561h 72; (2) 492b 28; (3) 981 30; (4) 789u 78; (5) 585 26; (6) a 821 20f; b 821c 41; (7) 386b 64; (8) 490h 82.

Rosmarin, *Rosmarinus officinalis*

Læge-, krydder- og stueplante fra Middelhavsegnene; en over meterhøj meget forgrenet busk med smalle læderagtige grågrønne blade og små blegblå blomster i korte stande.

Rosmarin begyndelsen af 1500-t ff af det botaniske slægtsnavn med uvis oprindelse; *vejrskidblomst* Bornholm, forleddet = fjert; planten blev brugt til at modvirke ildelugt i stuen (sml. pelargonie bd. 2) (1).

Som en af vore ældste potteplanter blev rosmarinen dyrket i 1500-t og måske tidligere; 1559 skal til kongens urtegårdsmand skaffes bl.a. rosmarin, 1607 købes 50 stk. for 6 rigsdalere, 1618 anskaffes 60 til Rosenborg have (2). Om en datter af Christian IV fortælles, at hun ikke kunne tåle duften af rosmarin, den mindede hende om en kær barndomsvenindes død (3). Planten er med et helt kapitel omtalt i den første danske havebrugsbog 1647 (4), den plantes og sås »i fornemme haver«, men får sjældent samme størrelse som i hjemlandene (1648; 5). H. A. Brorson d. 1764, bruger rosmarin tre gange i sin salmedigtning (6).

Potteplanten stod om sommeren ude i en træbalje, men overvintrede i kælderen, dyrkningen ophørte o. 1850 næsten helt (7), o. 1880 omtales den som sjælden (8).

LITTERATUR: (1) 689 2,470f; (2) 704b 25–27; (3)

869 13,1916,48; (4) 81 64f; (5) 697 127; (6) 754b 191; (7) 104 36 jf. 97; (8) 510 5,87.

LÆGEMIDLER

Indgår i midler for udfaldet endetarm (begyndelsen af 1400-t; 1).

Christiern Pedersen 1533: vinafkog drikkes, derefter til røgelse i næseborene for hovedpine og snue (5a), vand- eller øldekøkt af rosmarin og rude eller vinafkog af rosmarin og »lobebe« indgives mod epilepsi (7a), øl- eller vinafkog gives for »vansmægtighed« (19a), bladene spises daglig som appetitvækkende (34b), de tørre blade indtages med drik for mavesmerter og hævet mave (39a); koges med bertram og ingefær i vin til gurgling af nedfaldet drøbel (16a), bader kvinden sine genitalia med vandafkog, bliver hun lettere gravid (70a), vindekøkt af blomsterne drikkes for hævet kvindebryst (21b), nedfaldet endetarm bades med olieafkog af bladene (50b), de knuste blade stiller blødning fra anus (53b), på hæmorroider lægges pulveriserede rosmarinblade (54b). Sorte tænder gnides med pulver af de brændte kviste (13a).

Henrik Smid 1546ff (2): vinafkog af blomsterne eller rosmarinvin uddriver kvindens hvide udflåd »som kommer af byld« og læger hendes kønssygdomme, endvidere uddrives gulsot, modvirkes åndenød; stimulerer fordøjelsen og er en modgift; stiller tarmvrid, rensr blodet, er sveddrivende, sukkerudtræk af blomsterne godt for besvimelse. Destilleret vand af planten har næsten samme lægekrafter, skal desuden drikkes, hvis man har mistet stemmen. Rosmarin indtages med drik eller brugt som salve modvirker besvimelse og skælven, til rensende ansigtsbadning, gør tænderne hvide og giver god ånde, rensr synet, fjerner øjnes hinde. Rosmarinvand eller planten kogt med vild polej (mynte?) rensr og læger ondartede sår, kræft, fistler, lupus etc. Røg- og svedebad med rosmarin virker som mynte og polej. Rosmarinsukker styrker hjernen og hjertet, fordriver hikke og gulsot, åbner lungernes rør, giver meget spyt, fremmer fordøjelsen, modvirker gift, stiller tarmvrid, rensr blodet, er sveddrivende, »styrker de vansmægtige«. N. Mikkelsen Aalborg 1632: rosmarin-øl styrker hjertet og hjernen, modvirker forstoppelse, uddriver menses, giver appetit, tages for melankoli (3).

Simon Paulli 1648, 127: »denne urt kan ingen noksom berømme og rose«, da den er en af de allerbedste for hovedets svagheder, overmåde god at bruge mod apopleksi, epilepsi, katarr, svage øjne, svimmelhed, tandpine, smerter i

tungen og hele kroppen, sidebylder (lungebetændelse?), sting i brystet, åndenød, gulsot, tarmluft, kolik, den tarmslim som giver opkastning, endvidere diarré, sten, »kvindernes hvide og røde udflåd«, natlige pollutioner. Man indtager enten et afkog, et sukkerudtræk af blomsterne, de tørrede pulveriserede blade eller det salt og den olie, der på apoteker tilberedes af rosmarin. Planten »er god både for mandfolk og kvindfolk... men dog navnlig for kvinderne«, som hvis de er ufrugtbare skal drikke dekokt af rosmarin og hjertensfryd, da det stiller deres hvide udflåd. Malariapatienter er blevet helbredt af at drikke rosmarinolien eller denne i destilleret vand af andre planter. På apotekerne fås som bekendt en med rosmarinolie tilberedt balsam, som man i pesttider plejer at gnide under næsen, den kan på samme måde anvendes mod svimmelhed.

Blade og blomster er anført i farmakopeen 1772. Lægebog 1807 (4): rosmarinolie hjælper mod kvalme og hovedpine, mavesygdom, for megen galde, den fortynder blodet, gnides på svage øjne, saften blandet med honning giver klart syn; vinafkog drikkes for åndenød, et eddikeafkog af roden tjener til badning af podagra og hævelser i fødderne.

Et afkog eller planten spist som salat modvirker (liv-)modersyge, lamheder og svimmelhed, te af de unge blomster og blade drikkes mod gulsot, svagsynethed, dårlig hukommelse, vindekøkt af bladene brugt udvortes hindrer koldbrand, styrker svage led og sener; sygeværelser med usund luft røges med plantens blomster og blade. (1837; 5).

Rosmarin indgår i et hovedvand (brændevinsudtræk) anvendt mod besvimelse etc. (6). For

Hovedvandsæg af sølv. Dansk Folkemuseum, Brede.

hovedpine og svimmelhed gnides tindingerne og nakken med rosmarin-, rav- og merianolie eller med rosmarin-, bævergejl- og hvid liljeolie (7), bindes planten på hovedet (8); rosmarinolie gnides på panden for raserianfald (9), den er bestanddel af middel til applikation på hovedet »for forstanden« (10).

Planten indtages med vin for dårligt hjerte (11). Komponent i brændevinsudtræk for gigt (12) og af Karen Hjulbys te mod ischias (ØFyn; 11), vinudtræk er på Fyn drukket mod vattersot (13). Rosmarinolie indgår i middel for stensmerter (14), gnedet på maven skal den kunne uddrive menstruationen (1773; 15), te af rosmarin og hjertensfryd hjælper for kvindens hvide udflåd (16), rosmarin, lavendel og safran kogt i vin eller vand letter hård forløsning (1725, 1769; 17). Rosmarinvand indgår i råd mod tunghørighed (18). Laust Glavind (d. 1891) i Holstebro gav rosmarin- og pebermynteolie mod koldfeber = malaria (19).

Rosmarinte hjælper for kighoste (1798; 20), plantens saft blandet i honning gør mørke øjne klartseende (21), ældre folk skal bade deres svage øjne med brændevinsudtræk (1816; 22). Mod tandpine: ølafkog af rosmarin, sevenbom og salvie holdes i munden (1679; 23), munden skylles med varmt dekokt af rosmarin, med vand- og eddikeafkog af rosmarin og selleriblade (24).

Mod håraffald, for at gøre håret blødt og glansfuldt bades hovedbunden med rosmarinte tilsat soda, kamfer og rom (25). Rosmarinolien var med i den »rigabalsam«, søfolk brugte som et universalmiddel (26), nu anvendes den som et hudirriterende lægemiddel (27).

Der røges med rosmarin for hestens kværke; planten nævnes blandt midler for dens lever- og lungelidelser, olien indgår i salve på galle og sår (28); efter løbningen gives koen rosmarinolie på et stykke brød for at den skal blive med kalv (29). Et afkog fordriver lus, skab og skurv hos husdyr (1798; 20).

Man må ikke lugte til planten, det kan give kræft i næsen (30).

LITTERATUR: (1) 15 80; (2) 841 1577,9,116; (3) 1004 97, 1004b 87; (4) 217 7,12f,34,41f; (5) 718 150; (6) 488 o 295 (1736); (7) 488 o 194 (o.1700), 234 (o. 1820); (8) 488 o 140; (9) 488 o 170; (10) 328f 2,246; (11) 107 1948; (12) 488 o 231 (o.1820); (13) 107 1951; (14) 488i 6.1,91; (15) 130 36; (16) 488 o 143; (17) 624c 109; 488 o 221; (18) 328f 2,128; (19) 328f 1,98; (20) 509 1,47; (21) 488 o 215; 865 194; (22) 485 62f;

(23) 488 o 313; (24) 82 87; (25) 86 8,1863,95; (26) 747 103; (27) 304 335; (28) 83 47,59,90,116; (29) 572 39,1927-28,378; (30) 488i 4,626.

ANDEN ANVENDELSE

Rosmarin »tjener både til køkkenet og kælderen, al mad og drikke, som tilberedes med den, er lystig og velsmagende« (1546; 1); de tørrede blade anvendes nu (sjældent) til krydderredike og især for at give steg vildtsmag, friske blade til parfumering af eau de cologne, hår- og badevand (2).

På Als var rosmarin til o. 1850 en yndet stue- og haveplante, her tog ældre kvinder før kirkegang en kvist til »urtekosten« (buketten), der blev lagt i hånden over salmebog og lommestørklæde (3).

LITTERATUR: (1) 841 17b; (2) 480 37; 895 65f; (3) 914 1,49; 884 1929,126.

Isop, *Hyssopus officinalis*

Indtil 60 cm høj halvbusk med fra jorden talrige oprette grene, bladene er smalt lancetformede, de violette til rødlige blomster sidder tæt til én side i aks.

Vildtvoksende omkring Middelhavet og i det centrale Asien, hos os fra gammel tid ofte dyrket som indfatning af havebede og -gange, også på kirkegårde og i køkkenhaver (1). »Vi kan ikke tro, at der skulle være nogen, som ikke véd, hvor isop vokser, eftersom almuen her i disse lande så flittigt sår den i deres haver som ikke nogen anden urt« (1648; 2).

Isop o. 1300ff (ysop) efter det botaniske slægtsnavn, egentlig et hebræisk ord, som hos grækerne betegner en helt anden plante. Til og med Ths. Kingo (d. 1703) blev isop benyttet i salmedigtningen med allusion til Johannes-evangeliet 19, 29 (3). *Kink-isop* 1640, blev navnlig anvendt mod brystlidelser, således kig-, dialektalt kink-hoste, sml. vandavle bd. 3 (4).

LITTERATUR: (1) 81 1647,61; 398 1806,549; 510 3,284; (2) 697 255; (3) 754b 136f jf. 34f; (4) 689 1, 750.

LÆGEMIDLER

Harpestræng-afskrifter o. 1300 (1): afkog med figen og honning drikkes mod hoste og alle lungelidelser; dekokt anvendes til gurgling af hæs hals, planten indtages knust med honning for